

Tea Jerić

GRADITELJSTVO CRIKVENICE IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

DUH GRADA I LJUDI KROZ GRAĐEVINE

Da bismo se mogli uputiti u istraživanje povijesnog naslijeđa iz ne tako davnih vremena, podsjetimo se najprije kako je izgledala Crikvenica na početku 20 stoljeća. Prije svega treba reći, da je već tada Crikvenica bila oblikovana kao malo veći gradić, jer je imala probijene ceste, imala je djelomično i vodovod, pa i električno osvjetljenje. Imala je dva velika hotelska zdanja *Therapia* i *Miramare*, i mnogo lijepih građanskih kuća na kat i dva kata, sagradili su ih sami mještani, odnosno majstori zidari koji su stekli iskustva graditeljstva radom kako u Austro-Ugarskoj monarhiji i izvan nje. Već su bila izvršena i nasipavanja morske obale u dva ili u tri navrata čime se dobilo veliki prostor uza samo more i time omogućila izgradnja kuća na budućem Strossmayerovom šetalištu. Ove građanske kuće, od kojih nam je nažalost ostala sačuvana samo nekolicina, bile su građene po modi s kraja stoljeća, u stilu tzv. historijskog klasicizma ili naprosto historicizma. To je značilo ukrašavanje fasada štukaturama, lezenama, kvadratima i lijepim portalima. No o tome nećemo govoriti potanko ovom prilikom, jer je predmet našeg razmatranja period između dva velika svjetska rata tj. razdoblje od 1918. do 1935. godine.

Zašto samo taj period? Prije svega period koji je prethodio toj fatalnoj 1918. godini tj. od oko 1890. do 1920. godine, dakle samo trideset godina, vladala je Europom, a donekle i Sjevernom i Južnom Amerikom, tzv. «bečka secesija». Iz tog perioda u Crikvenici je nažalost ostalo vrlo malo, a i ono što je ostalo, devastirano je, kao npr. hotel *Miramare*, ili srušeno, kao npr. *Villa Lucia* i *Villa Mojmir*.

Ono što je uslijedilo kao moda u arhitekturi, primijenjenim umjenostima, slikarstvu, muzici, pa i u načinu odijevanja, u doba nastajanja nije imalo imena. Nije bilo vremena naći ime nečemu što je stvarano u hodu. Poslije velikog rata,

zavladao je mir. Barem za neko vrijeme. To je vrijeme na neki način sebi postavilo pitanje: «a što i kamo sada?». I tako se, naročito u arhitekturi i graditeljstvu, posegnulo za elementima koji su davno prije bili u uporabi, a istovremeno se tome nastojao dati novi, moderniji duh, u skladu s vremenom. Danas se u povijesti umjetnosti taj period jednostavno zove *art deco* ili dekorativna umjetnost.¹ U tom periodu Crikvenica je dobila jako mnogo. Zapravo sve ono što je ostalo kao «prazni prostor» između kuća iz bivše epohe, popunjavalo se zgradama pomoću tzv. interpolacija tj. uskladjivanjem onoga što je već izgrađeno i onoga što tek treba sagraditi.

U tom procesu odigrao je izvanredno važnu ulogu ing. *Stjepan Rovešnjak*. Zapravo bi se moglo reći, da sve ono što je Crikvenicu prevelo iz jedne dosta neorganizirane djelomično seoske i poluurbane sredine, u jedan mali grad, možemo zahvaliti ing. Rovešnjaku. Iako nam je iz ranijih perioda ostalo nešto originalnih projekata s imenima projekatata, opus ing. Rovešnjaka, nažalost, ne možemo dokumentirati njegovim originalnim nacrtima, jer nisu sačuvani, ili ako su sačuvani, onda nisu pronađeni, ali se sigurno zna što je sve projektirao u vrijeme svog boravka u Crikvenici od 1917. do 1931.

Ing. Stjepan Rovešnjak rodio se 7. svibnja 1888. u Draganiću kraj Karlovca. Školu je pohađao u Zagrebu, a tehnički fakultet završio je u Pragu. Po završetku studija zaposlio se na Sušaku 1912. godine, a onda je pred kraj I. svjetskog rata došao s obitelji u Crikvenicu i tu ostao do 1931. godine. Iako znamo da je njegov opus na Sušaku velik, mi se naravno nećemo baviti time, nego samo onim što je ostavio u Crikvenici. Nažalost, ni uz veliko zalaganje njegovog sina, ing. Mladena Rovešnjaka, nismo uspjeli pronaći sve što je napravio u Crikvenici odnosno na teritoriju bivšeg ili tadašnjeg kotara Crikvenica, tj. od Jadranova do Novog Vinodolskog. Ipak, nešto je sačuvano na papiru a nešto u sjećanju još živućih Crikveničana, jer je ing. Rovešnjak gradio i radio zaista vrlo mnogo, a što je najvažnije, njegove su građevine i danas, bez obzira na prolaznost mode, lijepe i za oko i za stanovanje, jer je on tada u sve kuće koje je projektirao smjestio i kupaonice i wc.

Nabrojat ćemo samo neke od najvažnijih zgrada za koje sigurno znamo da ih je projektirao, a to su:

- ruska pravoslavna crkva pokraj hotela Therapia
- zgrada kina Jadran pokraj hotela Miramare
- zgrada tzv. Kurkomissiona, srušena 16. travnja 1945.
- zgrada električne centrale Vinodol Podbadanj, vlasnik Martin Balen
- sanatorij – Kurhaus Dr. Seidl, zgrada danas čini sastavni dio hotela Park

¹ Neko je vrijeme prevladavao naziv *konstruktivistička secesija*, koji je kasnije odbačen.

- villa Lisette
- villa Hrisanta
- villa Vita
- villa Stanislava
- villa Lidija
- villa Orljava
- villa Sanda
- villa Gina
- villa Nirvana
- hotel Triglav
- hotel Slavija
- hotel Eden
- stambene kuće u ulicama: Vinodolskoj, Frankopanskoj, Kralja Tomislava, ugaone zgrade na glavnom crikveničkom trgu.
- nadogradnja dva kata na staroj zgradi Pavlinskog samostana odnosno tadašnjeg Dječjeg doma s kulom.

Ovo nije sve iz opusa kojeg je ing. Rovešnjak ostavio u Crikvenici, ali za poznavaoa Crikvenice jasno je od kolike su važnosti te zgrade radi svoje raznolikosti u vanjskome izgledu, u bogatstvu detalja, ljepoti i skladu arhitektonskih detalja, u škrтости ukrasa gdje minimum postiže maksimum u estetici.

Dolaskom u Crikvenicu kad je postavljen za direktora Dječjeg doma, Vladimir Nazor je vrlo brzo pristupio radu na dogradnji, proširenju i nadogradnji postojeće zgrade, koja je, kako znamo, u osnovi bila vjerovatno jednostavni vojnički «castrum» građen po principu rimskih obrambenih zgrada. Pavlini su nakon useljenja u 15 st. dozidali prema postojećoj crkvi dva krila kojima su zatvorili klaustar, a iza 1670. ili oko te godine dogradili su tzv. «hospicij» tj. svratište za putnike koje je tunelom spojeno sa zgradom u prizemlju i na to su dogradili okruglu kulu. Neki autori smatraju da je ova dogradnja hospicija izvršena ranije, ali prema onome što zgrada pokazuje vjerovatnije je da je dogradnja izvršena oko 1670. Bilo kako bilo, dograđivati, nadograđivati i pregrađivati u takvoj zgradi je Sizifov posao, kao što su iskusili moderni arhitekti kada je zgrada osamdesetih godina ponovno dograđivana. Ing. Rovešnjak je zgradu produžio prema Dvorskoj ulici, sagradio posebno stepenište, nadozidao dva kata i, prema riječima njegovog sina ing. Mladena Rovešnjaka, muku mučio što da napravi s kulom koja je imala samo dva kata kao i osnovna zgrada. Na koncu se odlučio da i kulu podigne na visinu cijele zgrade i da na nju stavi krunište, kako to stoji i danas.

Nažalost, danas ne možemo reći niti kojim su redom po godinama građene sve navedene i nenavedene građevine. Ali idemo redom po spisku kojeg nam je dao njegov sin, ing. Mladen Rovešnjak

RUSKA PRAVOSLAVNA CRKVICI KRAJ THERAPIJE na glavnoj državnoj cesti prema Rijeci. Svaki arhitekt, koji se jednom ili više puta našao u situaciji da na zadanom terenu izgradi crkvu bilo koje konfesije, zna da je to izvanredno težak zadatak iz mnogo razloga, jer treba zadovoljiti mnogo uvjeta. Teren na kojem je građena ova crkvice (novcem sakupljenim od izbjeglih Rusa nakon Oktobarske revolucije koji su sklonište našli u Crikvenici, a bilo ih je samo dvadesetak) vrlo je uzak i kamenit. Na tako malom prostoru crkvice je izvrsno «sjela». Njena mala kupola bizantskog stila u obliku lukovice nevjerovatno se stopila s kamenim zidovima. Od klesanog kamena je sagrađena cijela crkvice. Skromna unutrašnjost, s uskim visokim prozorima, daje osjećaj mistične svetosti. Skladno zajedništvo s čempresima koji rastu uokolo čini zvonik podignut od četiri kamena stupa s krovom sa kojega visi zvono. U svemu zakon mjere i odnosa veličina s estetikom. Djeluje zapanjujuće.

Ruska pravoslavna crkva u Crikvenici sa zvonikom.

ZGRADA KINA «JADRAN», gledana danas izvana pokraj devastiranog hotela Miramare, djeluje vrlo žalosno. Ipak je to jedino crikveničko kino, i onda kada je bilo građeno dvadesetih godina, a i danas, zapravo je jedna monumentalna zgrada koja se izvrsno uklopila u slijed lijepih kuća na Strossmayerovom šetalištu. Autor je u prizemlje stavio velika četverokrakna vrata za siguran izlaz i nad njima napravio duboki lučni otvor kojim je parafrazirao lukove na fasadi obližnjeg hotela Miramare. Balkon s neizbježnim «kolonicama» djeluje privlačno na inače škrtoj fasadi koja iznad balkona ima prozore srednje veličine. Iznad prozora je visoka atika koja povisuje nevisoku zgradu i daje joj osjećaj veličine. Unutrašnjost je originalno bila čisti «art deco» s centralnim stropnim svjetlom

i «aplikama» sa strane. Bočno je u prizemlju i na prvom katu bila po jedna loža a na prvom katu balkon do polovice partera. Velika bina bila je u upotrebi samo povremeno. Svakako je ova zgrada za Crikvenicu bila i ostala važna, iako je danas skoro nepotrebna ili joj se ne nalazi prava svrha.

Dana 16. travnja 1945. njemačka je vojska, pri povlačenju, minirala zgradu koja se nalazila između današnje terase hotela International i ceste. Ta je mala zgrada donekle bila slična kinu Jadran, ali bila je prizemna s ovećim vratima i atikom na ulazu koja je tu jednostavnost sofisticirala sa tako malo učinjenoga. Crikveničani su tu malu zgradu zvali *KURKOMISSION*, jer se je još za vrijeme Austro-Ugarske tako zvao turistički ured grada. Bio je to ured turističkog društva i istovremeno biljetarnica, prodavaonica brodskih karata za ondašnje brodske linije

ZGRADA ELEKTRIČNE CENTRALE PODBADANJ, stoji još i danas, ali ne više onakva kakva je bila kada je građena i iz koje je Crikvenica bila napajana električnom strujom. Nema neke naročite estetske vrijednosti, ali nije niti narušavala usko grlo doline, potoka i stijena na kojima dominiraju Badanj i Kotor.

SANATORIJ KURHAUS DR. SEIDL. Kada je Crikvenica iza 1891. godine krenula u turistički pohod, nosila je naziv *Klimatsko lječilište i morsko kupalište*. Današnje doba sasvim je izbrisalo ovaj prvi dio, iako Crikvenica ima već dugi niz godina specijalizirani Zavod za talasoterapiju. Ali iza Prvog svjetskog rata taj je dio crikveničke ponude još uvijek bio najvažniji. Dr. Seidl, je došao iz Budimpešte, i sagradio lječilište za plućne bolesnike na cesti koja od Miramare-a ide prema Therapiji. Bila je to lijepa velika trokatnica s dubokim balkonima-ložama, u kojima su bolesnici boravili a da nisu morali izlaziti iz zgrade. Kao lječilište imala je ipak vrlo ukusno uređenu unutrašnjost, iako su sobe donekle podsjećale na bolnicu, ipak je ulazni dio imao veliki hol i restoran te salon za dnevni boravak. Teren nije bio velik i nije se moglo posvetiti mnogo pažnje vrtu, ali posađene su mimoze, calicanthus, palme i bambus, a podzid je sav bio izveden u bunjama, jer zgrada nije bila sagrađena na razini ceste nego povišena za desetak stepenica. Zgrada djelomično postoji još i danas, iako je nacionalizacijom nakon 1950. godine prešla u vlasništvo tadašnje Jugoslavenske narodne armije kao odmaralište. Prije cca 25 godina, villa koja se nalazila pokraj nje i nosila tada ime *Park Hotel* (originalno je to bila villa Dagmar), isto u vlasništvu JNA, srušena je, a djelomično je srušen i Sanatorij Seidl. Na tome cijelom terenu je arhitekt Julije de Lucca izgradio veliki današnji Park Hotel. Na sreću dio Sanatorija Seidl je ipak vidljiv i *prepoznatljiv, barem za poznavaoa*.

VILLA LISETTE, na šetalištu uz more prema «Črnen mulu» ili Crnom molu kako se to danas kaže. Malo koji posjetilac Crikvenice prođe pored nje a da ne primijeti da se radi o iznimno lijepoj arhitekturi, o kući kakva se rijetko vidi, o vili koja izgleda kao iz bajke. Današnji njen izgled unekoliko je promijenjen jer su sadašnji vlasnici izmijenili glavni ulaz s ceste pored mora, a i vrijeme je uniš-

tilo prekrasna velika stabla cedrova i čempresa koji su rasli u malom parku oko kuće. Vjerujemo da je projektirajući ovu kuću ing. Rovešnjak bio u tzv. «stanju blaženstva» ili iznimnog nadahnuća. Koliko znamo, ovdje je prvi puta upotrijebio tzv. «erker» kao ukras na fasadi, a u unutrašnjosti zaobljeni zidovi salona daju posebnu draž. Ulazno stubište s ceste jednostavno je, prelazi u mali talijanski vrt s rondelama i onda se dolazi do glavnog ulaznog stubišta na dvije strane koje su ukrašene lavljim glavama. Ulazna su vrata vrlo lijepi «art deco» kao i ulazni hol koji je vrlo prostran sa središnjom fontanom na stupovina. Lijevo i desno su saloni a u pozadini zavojito stepenište koje vodi na prvi kat gdje su sobe. Kuća ima dva kata s tim da je drugi kat manji od prvoga, jer je iznad salona u prizemlju velika terasa. Iza kuće je vrt u kojemu su bile sagrađene pomoćne zgrade- praonice i velika garaža u koju se ulazilo sa stražnje strane, koja je također kao ukras imala atiku.

Villa "Lisette"

VILLA VITA u neposrednoj blizini vile Lisette sagrađena je između tzv. «gornje ceste» koja od raskršća kod hotela Therapia silazi prema moru i donje obalne ceste, s koje se do vile dolazi stepenicama kroz privatni ulaz s velikim vratima od kovanog željeza. Dok je Lisette čisti «art deco» onakav kakvog ga danas znamo, Vita koja je građena skoro istovremeno, dakle i projektirana i u istom duhu, sasvim je nešto drugo. Dok Lisette ima nešto «holivudsko» u sebi, Vita ima nešto drugo. Tu je ing. Rovešnjak, kao i u mnogo drugih primjera, posegnuo za renesansom. Kako kuća leži na neravnom terenu, kosina je izravnana klesanim

kamenim bunjama do visine kata. Glavni ulaz s istočne strane ima tri stepenice, mali ulazni hol i odmah nalijevo stepenice za gornje katove tako da je svaki kat unutaršnjim vratima odijeljen od stubišta. Svaki kat ima po dvije prostrane sobe okrenute prema moru, jednu bočnu okrenutu na zapad i pomoćne prostorije tj. kupaonicu i wc okrenute na sjever. Ali važne su odlike na fasadi, jer je ona doslovce puna balkona. Na prvom katu ide balkon na stupovima duž cijele širine fasade, na drugom katu dva su mala polukružna balkona čiji prozori i vrata završavaju lučno a i na mansardi je isto takav balkon koji također završava lukom. Bočno su balkoni četvrtasti s betonskim konzolama kao i balkon na sjevernoj strani. Kod ovako suhoparnog nabiranja teško je dobiti pravu predstavu o skladu cjeline. Villa ima poveći (za crikveničke prilike) vrt koji je jednim dijelom ispred i oko kuće imao raster «giardino all' italiana» s rondelima i ukrasnim mediteranskim biljem. Unutrašnjost je bila opremljena prikladnim namještajem «art deco» s izrazito lijepim lusterima, bez suvišnih detalja. U sklopu kuće sagrađene su i dvije garaže koje također na vrhu imaju atiku, koja je izgleda u to doba bila vrlo popularna.

HOTEL «SLAVIJA» je u neposrednoj blizini Vite, gdje je od ranije postojala jedna veća dvokatna kuća koju su vlasnici tada proširili u oveći hotel. Iako se

Villa "Vita"

ovdje radilo samo o većoj dogradnji s minimalnim ukrašavanjem, ipak je monumentalnost postignuta na stražnjoj fasadi glavnog ulaza gdje uz tri stepenice, kojima se ulazi u hotel, stoji sa svake strane po jedan veliki okrugli stup koji «nosi» portal. S južne strane sobe imaju balkone, a u prvome katu jednu vrlo veliku terasu koja je istovremeno služila kao krov otvorenom dijelu restorana u prizemlju, dok je glavni restoranski prostor bio unutar kuće. Bočni balkoni vizuelno su proširivali cijelo zdanje. Raščlamba prozorskih otvora bila je uvjetovana rasporedom soba, ali je i tu postignut sklad s minimumom raznolikosti.

HOTEL «EDEN» nalazi se ispod ville Vite a pokraj Lisette, na obalnom putu uz plažu. Nije lako graditi hotele na moru, jer broj soba uvjetuje ponavljanje na fasadi što izaziva monotoniju, a isto tako treba prilagoditi zgradu potrebama i sunca i mora i spavanja i jela i pića. Ovdje je autor upotrijebio malo elemenata iz svoje bogate torbe. Zbog neravnog terena podignuo je cijelu zgradu na visinu iznad prizemlja te napravio veliku terasu koja služi kao postolje cijeloj zgradi hotela, a prostor ispod terase iskorišten je kao prodajni ili ugostiteljski. Zgrada je tako dobila na monumentalnosti jer je podignuta i odmaknuta od ceste. Na trokatnoj fasadi ponavljaju se elementi balkona sa stupićima i trokrilnim prozorima sa skoro punim lukom. Ipak je najljepši sam ulazni portal, koji je nekad, kada je hotel bio u punoj funkciji, bio ukrašen crvenim kokos tepisima i palmama u velikim posudama, jer hotel nema vrta nego samo postrance na bočnom ulazu, gdje je ograda hotela bila izvedena u žbukanom zidu s romboidnim otvorima, što je inače ing. Rovešnjak dosta upotrebljavao.

Hotel "Eden"

VILLA HRISANTA mogli bismo slobodno reći «koje više nema» iako postoji, ali nema one koju je izgradio ing. Rovešnjak, jer je ovo sada već četvrta dogradnja, tako da od originalne male vile nema skoro ništa. Hrisanta je stajala, kao i danas, nasred raskršća na «Črnen mulu». Bila je to jednokatnica s velikim balkonom na stupovima na prvom katu i mansardnim prozorima na krovu. Glavni ulaz na prednjoj strani ispod balkona, oko kuće ogradni zid od obradjenog kamena, jedna prekrasna skladna mala kuća koja je nestala u doba ludih moda i prekrajanja.

Nedaleko Hrisante stoji **ORLJAVA** na stepenicama uz ogradni zid hotela Therapie. Orljava je kao i Lisette čisti «art deco». Glavne karakteristike fasade su veliki stakleni otvori za boravak zimi, te balkoni kojih je ograda napravljena u romboidnim betonskim šupljim ploham, kao što je već vidjeno na Lisetti. Te su balkonske ograde ujedno i jedini ukras fasade, inače lišene svakog ukrašavanja.

Villa "Hrisanta"

Na cesti koja od raskršća Therapie ide prema glavnoj prometnici, još su dvije male vile i to **STANISLAVA I LIDIJA**. Identične su, ali ipak različite jer Stanislava ima glavni ulaz na istočnoj strani, a Lidija na zapadnoj. Kuće su malo podignute u prizemlju od vrta i imaju veliku duboku lođu koja stupovima nosi balkon na prvome katu. Jedini vidljivi ukras, osim balkona, su «kolonice», stupići

Villa "Stanislava"

na ogradi vrta i na ogradi balkona. Inače je u Crikvenici postavljanje stupića ili kolonica na balkone u to doba imalo svoju najveću primjenu, tako da rijetko koja kuća ili vila građena u to vrijeme nije imala stupiće kao ukras. Međutim, kako je vrijeme teklo, okrugli su stupići ustupili mjesto drugoj varijanti četvrtastih stupića koje kasnije susrećemo na mnogo građevina.

Da ne bismo išli dalje samo nabrojanjem mnoštva vila i stambenih kuća koje je ing. Rovešnjak projektirao, možda je vrijeme da rezimiramo glavne karakteristike njegove arhitekture. Vanjski su elementi na fasadi klesani kamen-bunjata, balkoni s betonskim nosačima ili poduprti stupovima, stupići ili rešetkaste betonske ograde na balkonima, veliki prozori dvo i trokrilni s gornjim svjetlom tzv. «oberlichtom», vrlo često isturena streha krovšta za oko 70 cm ili manje, i da ne bude zadnje u nabrojanju kao poseban ukras upotreba «erker».

Erker u arhitekturi nije nov, upotrebljavale su ga i druge epohe ali možda na neki drugačiji način. U Crikvenici se erker pojavio možda prvi puta u nacrtima koje je naručio u Beču Ivan Skomerža za gradnju nove velike kuće koja danas tvori *Preradovićevu ulicu*. Taj je projekt napravljen 1917. godine ali je gradnja počela tek 1922. godine i to u doba kada je ing. Rovešnjak bio zaposlen kao «civilni inženjer» pri kotarskom poglavarstvu u Crikvenici. Taj je projekt u Crikvenici prvi primjer stvaranja jednog «gradskog bloka» odnosno zatvaranja vrtova i stvaranja nove ulice. Kuća u prizemlju u kojoj se danas nalazi ljekarna, bila je kako znamo prva koju je na tome prostoru sagradila obitelj Skomerža. Bio je to **HOTEL CLOTILDE**, prvi hotel u Crikvenici. Nakon toga je obitelj izgradila

u produženju stambenu palaču u stilu historicizma. Kako je obitelj posjedovala veliki kompleks zemljišta u strogom centru tada rastuće Crikvenice, nastao je projekt te nove zgrade koja se naslanjala na ovu postojeću, na današnjem trgu Stjepana Radića. Taj projekt, i poslije izgrađena zgrada, ima na fasadi dva erkera, koji stoje još i danas. Ne znamo točno redoslijed građenja kuća koje je projektirao ing. Rovešnjak, pa ne možemo reći da se tim projektom inspirirao za sve svoje buduće erkere. Svakako je činjenica da se tijekom tog perioda, tj. od oko 1920. do 1930. u Crikvenici pojavljuje oko desetak erkera izvedenih u raznim varijantama na stambenim zgradama. Konačno i Lisette ima veliko polukružno ispupčenje na fasadi koje je sastavio dio salona, pa od toga do običnog plitkog erkera nije dugi put.

Pozabavit ćemo se posebno nekim primjerima stambenih zgrada s erkerom jer su vrijedne pažnje, mada su neke od njih u prilično zapuštenom stanju a neke su pak u novije doba presvučene na fasadi sepom pa osnovna ideja nije toliko uočljiva. Na primjer, **KUĆA VAMPOLA** koja se jednom fasadom nalazi u Frankopanskoj ulici, a glavnim ulazom na Petaku. Ta je kuća, na jednom vrlo uskom, dugačkom i neravnom terenu, pravo čudo, jer su interpolacije uvijek upitne. Ona je «sjela» između dviju starijih jednostavnih dvokatnica s lijeve i desne strane koje su imale jednake dimenzije i otvore, tako da današnji dojam stvara sliku jedne velike kuće koja u sredini ima ovalni erker od visine prvog do drugog kata. Visina prizemlja u ovoj kući je pet metara zbog toga što je namjena tog velikog prostora u Frankopanskoj ulici bila ugostiteljska pa je lokal u prizemlju imao drvenu galeriju. Južna je fasada u raznim nivoima i balkonima, s neizbježnim kolonicama. Gosp. Milan Vampola za kojega je građena ova kuća u Frankopanskoj ulici, naručio je još jednu kuću u Vinodolskoj ulici i to na njenom najužem

Kuća Vampola u Vinodolskoj ulici

dijelu, «ispod škarpe», tj ispod stijene koja se je okomito izdizala od nivoa ceste današnje ulice Ivana Gundulića. Ta je kuća danas u lošem stanju ali njena je fasada ipak sačuvana, pa se može raspoznati i prepoznati umješnost oblikovanja sa suzdržanim ukrasima, jer se radi o velikoj i «dosadnoj» plohi. Kuća je inače bila pekara i stambeni objekt.

Još jedna izvanredno interesantna kuća nalazi se na trgu Stjepana Radića i tvori ugaonu zgradu s kućama na «Cirkulu» kako su Crikveničani od davnine običavali zvati otvoreni prostor prema moru. Ta je kuća «valovita» jer ima dosta istureni ovalni erker na prednjoj fasadi prema moru, a i cijeli sjeverni zid, gdje se nalaze ulazna vrata, također je valovito izveden, iako erkera zapravo nema. Valovitim zidom izbjegnuta je obična ravna ploha. Kuća je originalno imala ravan krov s betonskim zidom što je tvorilo krovnu terasu, ali je posljednjih godina nadograđeno krovništvo s plitkom strehom i kanalicama. Nije to više ono što je bilo, ali vidi se osnovna ideja.

Kao što smo već rekli, nećemo nabrajati sve što je u Crikvenici učinjeno za vrijeme «vladavine» ing. Rovešnjaka. Kad se razgovaralo sa starijim Crikveničanima, uvijek se njegovo ime spominjalo u barem nekom kontekstu. Ing. Rovešnjak je otišao u Zagreb iz Crikvenice 1931. godine, u doba najžešće krize. A vrijeme njegova boravka bilo je za ono doba, vrijeme izuzetno velike građevinske aktivnosti. Nije bila svakidašnja stvar gradnja kuće. A bila je također i novina da se za gradnju treba napraviti arhitektonski nacrt.

Iza 1920. godine Crikvenica je već bila dosta snažna općina. Imala je iz K.u.K.² vremena lijepu zgradu Oblasne ili Kotarske uprave, ali općina nije imala svoju zgradu. Službeni zapisnici govore o tome da se raspravljalo o mjestu gdje bi zgrada trebala biti.

U Frankopanskoj ulici, na njezinoj desnoj strani, bilo je prije sto godina nekoliko lijepih kuća s velikim vrtovima. Počela je gradnja kuće Skomerža u budućoj Preradovićevoj ulici. Vrtovi, gdje su danas Ljetna pozornica i Autobusni kolodvor, bili su još jedino mjesto u strogom centru gdje se nešto moglo graditi. Pala je odluka da to bude na mjestu današnje Ljetne pozornice. Onda je - prema pričanju očevidaca prisutnih «in situ» - ing. Rovešnjak svojim autoritetom odlučio da zgrada Općinske vijećnice bude tu gdje je sada, da se tako dobije i trg ispred zgrade, mada minijaturan, i da zgrada s drugim kućama u ulici tvori cjelinu. Rezultat je, kao što vidimo, impresivan. Nikome u Crikvenici ne treba govoriti o toj zgradi, čak ni onome tko nikad u njoj bio nije. Njezin je vanjski i unutarnji raster lijep za oko i koristan za svrhu kojoj je namijenjen. I tu je upotrijebljen bunjato kamen do visine visokog partera. Velika sala za vijećanje ima visinu od šest metara i iz nje se otvaraju vrata na oveću terasu okrenutu na sjever

² K.u.K – Austro-Ugarska monarhija

Gradska vijećnica – "Stara općina"

(da se ohlade glave od vijećanja). Vrlo visoki prozori na fasadi s neizbježnom atikom iznad njih, djeluju monumentalno, a zgrada ipak nije tako velika kako se čini. Zgrada je nekada stajala sama za sebe pa je imala balkon na drugom katu okrenut prema moru i jedan prema zapadu, sa stupićima koji više nisu kolonice, nego blago podražavaju istočnjački (japanski) pristup modeliranju. Ova lijepa monumentalna zgrada ukrašena je na fasadi lezenama, a tri velika prozora koji daju svjetlo velikoj sali za vijećanja, takodjer su u gornjem dijelu ukrašeni izrezanim lukom. Glavni je ulaz na sjevernoj strani podignut od terena za nekoliko vanjskih i desetak unutarnjih stepenica. Ulazna su vrata vrlo masivna. Na razini visokog prizemlja veliko je predvorje poda ukrašenog brušenim kulirom u tri boje tako da je centralna osmokraka zvijezda okružena sa strane valovitim ukrasom u dvije boje. Strop je kasetiran ovećim betonskim gredama koje ujedno nose i stropnu odnosno podnu konstrukciju gornje dvorane, jer je u unutrašnjosti trebalo kompenzirati razlike u visinama između velike sale i ostalih prostorija. U zgradu se ulazi i sa zapadne strane s strmim stubištem koje se

onda na razini visokog prizemlja spaja s glavnim stubištem koje ide do tavana. Dok je zgrada služila svojoj prvotnoj namjeni, kao sjedišta općine, bili su u njoj smješteni općinski uredi i u zgradi je živio i domar koji je ujedno bio i općinski podvornik pa je za njega i njegovu obitelj bio uredjen stan na drugom katu prema zapadu, gdje je takodjer bio jedan mali balkon.

Sličan problem imamo s identifikacijom autora još nekoliko lijepih gradjevina nastalih odnosno gradjenih oko 1925. godine. Naime kako smo već rekli, dokumentacija nam nije dostupna nego samo usmeno i pismeno od sina ing. Rovešnjaka, i vlasnika kuća. Tako gradjevine koje imaju opću upotrebu, govore same za sebe jer sve unekoliko slične jedna drugoj odnosno upotrijebljeni su isti ukrasni elementi na fasadama iz kojih se prepoznaje «rukopis» arhitekta. Prva u nizu je zgrada nekadanje *Prve hrvatske štedionice* ili kako su ju Crikveničani zvali «Prva hrvatska». Ta zgrada zatvara Trg Stjepana Radića sa strane sjevera i naslanja se na kuće na Gorici. Vrlo je malen prostor na kojem je izgrađena. Tu je u staro doba bilo vrelo pitke vode koje je sada zatvoreno ispod zgrade. Vanjštinom nalikuje na zgradu Vijećnice u mnogo elemenata - od bunjata i velikih prozora koji završavaju s punim lukom do blago naglašenih erkera s lijeve i desne strane prvotnog glavnog ulaza u banku koji je sada zatvoren. Znamo da je zgrada građena po projektu napravljenom prije Prvog svjetskog rata, te da je gradnja započeta 1912. godine kada je napravljen samo podrum odnosno zatvoreno vrelo, i na tome je gradnja stala. Nastavljena je tek 1924. godine dakle u doba najjače aktivnosti ing. Rovešnjaka. Gledajući danas ovu zgradu, ne možemo se oteti dojmu da je i ona «njegovo djelo». A ako nije, onda je taj projekt sigurno

Villa "Elvira"

utjecao na druge gradnje odnosno projekte koji su u to doba nastali u Crikvenici. Rešetke na prozorima od kovanog željeza izrađene su u crikveničkoj majstorskoj kovačkoj radionici Ivana Cara Jovanina. Prizemlje je izuzetno visokog stropa, vanjski otvori završavaju s lukom, dok balkoni imaju ograde slične onima na Lisetti i na hotelu Eden.

Posebno je pitanje atribucije za ljetnikovac Rauch, na cesti uz more prema Selcima. Ta je zgrada zadnjih 50 godina dječji dom i u međuvremenu su u ogromnom parku sagrađeni paviljoni za smještaj djece. Park je prilično devastiran, ali na sreću sama zgrada nije, barem ne u vanjskome dijelu gdje su također prepoznatljivi svi elementi o kojima smo već govorili. Ova je zgrada mnogo veća od svih dosada spomenutih. Je li ing. Rovešnjak i projektant? Možda je, a možda je po svojoj dužnosti samo nadgledao gradnju. Ali ma tko bio projektant, kuća ima sve elemente od bunjata u prizemlju i ogradnom sjevernom zidu, do visine prozora s «oberlichtima» i velikim erkerom koji izgleda kao kula a završava otvorenom terasom na drugom katu. Unutrašnjost zgrade je također originalno bila

Kuća na Petaku

oblikovana estetikom tadašnje mode, prizemlje je bilo obloženo hrastovinom. Autorica je boravila u kući 1947. godine kada su još mnogi originalni dijelovi bili na mjestu, ali se ne zna kakvo je sadašnje stanje. Kuća je toliko zakrivena zelenilom da se skoro i ne vidi, pa je stoga šteta i za grad jer ima i nema tu lijepu građevinu.

Zasigurno znamo za još oko dvadesetak građevina na potezu od «Črnog mula» do Svete Jelene, zatim u Selcu, Jadranovu i Novom Vinodolskom. Ovom se prilikom nećemo njima baviti jer nemamo dokumentacije. Možda ćemo imati mogućnosti uvida u arhive pa će se ispraviti sadašnje nepoznavanje, ali i ovo što smo nabrojali veliki je opus vrijedan divljenja. Uzmemo li u obzir sve navedeno, vidimo da je već tada urbanizirano područje od hotela Esplanade do «Črnoga mula» i dalje prema Sv. Jeleni, te da je centar Crikvenice dobio (i zadržao) ondašnji izgled, jer osim hotela International i nove zgrade Riječke banke na tom potezu promjena nema (iako je srušen i sagrađen novi hotel Crikvenica, i dograđen stari hotel Zagreb). Kad smo već kod hotela Zagreb, napomenimo da je i ta zgrada građena u periodu o kojem govorimo i da su mu arhitektonski elementi slični onima o kojima je ovdje riječ tj. bunjato u prizemlju i na bočnim zidovima ukrasi također od naizmjenično postavljenih kamenih bunja.

Za vrijeme dok je ing. Rovešnjak živio i radio u Crikvenici, već je bila osnovana i **ZIDARSKA ŠKOLA**, jedina takve vrste u Kraljevini Jugoslaviji. Ing. Rovešnjak je uz sav svoj posao nalazio vremena da bude profesor na toj školi, a nakon odlaska iz Crikvenice u Zagreb 1931. godine, nastavio je svoj profesorski rad na Srednjoj tehničkoj školi u Zagrebu gdje je i umirovljen.

Posebno moramo naglasiti, da je u tom razdoblju Crikvenica dobila svoju tako poznatu «balustradu» koje također više nema, jer je nasipana morska obala. Ta je balustrada prvotno bila dugačka svega cca 300 m i bila je izvedena u formi betonskog zida sa vrlo širokim plošnim završetkom, a kasnije je nastavljena sa stupićima, tako dragima Crikveničanima.

U ovom velikom pothvatu, važnu su ulogu imali majstori zidari i građevinari koji su sa svojim poduzetništvom i znanjem bili u stanju pratiti svaki i najzahvatniji projekt. Svi su bili domaći sinovi; nekad je Crikvenica bila na glasu po svojim zidarima! Kako će o zidarima biti riječi u jednom posebnom napisu, ovdje smo tu činjenicu samo napomenuli.

Ovaj kratak zapis, zapravo je sjećanje i zahvala maru i trudu ing. Sjepana Rovešnjaka, koji je našem gradu podario dio sebe i uljepšao ga.

Zahvaljujemo sinu ing. Rovešnjaka, gospodinu ing. Mladenu Rovešnjaku, koji nam je stavio na raspolaganje pisanu dokumentaciju o zgradama koje je njegov otac projektirao u Crikvenici. Također zahvaljujemo Crikveničanima, vlasnicima kuća koje je ing. Rovešnjak projektirao, jer bez njihove suradnje i pomoći ne bismo mogli ništa dokumentirati budući da u arhivima, unatoč trudu kako ing. Mladena Rovešnjaka, tako i autorice, nismo imali uspjeha.

Sažetak

U periodu od 1917. do 1931. godine u Crikvenici je, pri Kotarskoj Oblasti, radio kao «civilni inženjer» ing. Stjepan Rovešnjak. U tom relativno kratkom vremenu izgrađeno je mnogo stambenih i zgrada javne namjene. Crikvenica je u tom periodu po prvi puta u svojoj povijesti imala svojega arhitekta, koji je ostavio znakovit pečat i doveo Crikvenicu, ili barem njezin središnji dio, u estetski vrijednu arhitektonsku cjelinu.

Ing. Rovešnjak je projektirao brojne luksuzne vile i hotele u stilu art decoa, ali njegovi originalni nacrti do danas nisu pronađeni. Njegov autorski rad je raznolik, ali prepoznatljiv, a osim zgrada opisanih u ovom radu, postoji još oko dvadesetak građevina na potezu od “Črnog mula” do Svete Jelene, zatim u Selcu, Jadranovu i Novom Vinodolskom.

Ključne riječi

Crikvenica, ing. Stjepan Rovešnjak, art deco, građevine, vile, hoteli

Summary**Tea Jerić • CRIKVENICA BETWEEN TWO WARS
Spirit of the town seen in architecture**

Between 1917. and 1931. engineer Stjepan Rovešnjak worked in Crikvenica as “civil engineer”. In this short period many houses and other buildings. He was the first architect in history of Crikvenica, who left a sign and made out of Crikvenica, or at least of its central part, an estetically important architectural unit.

Engineer Rovešnjak made many luxurious villas and hotels in art deco style, but his original drawings were not found until today. His work is heterogeneous, but recognizable. Except the buildings described in this article, there are twenty other constructions he made, from “Črni mul” to Sveta Jelena, in Selce, Jadranovo and Novi Vinodolski.

Keywords

Crikevnica, engineer Stjepan Rovešnjak, art deco, buildings, villa, hotel

Literatura

Zapisi radnih dnevnika ing. Stjepana Rovešnjaka koje nam je na raspolaganje stavio njegov sin ing. Mladen Rovešnjak, te mnogobrojni Crikveničani, vlasnici kuća koje je gradio. Od originalnih projekata zasad su dostupna samo dva.

Bruno Zevi (1994.), *Architettura: Concetti di un contrasto, tascabili economici*, Newton

Vladimir Maleković (2001.), *Art deco, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt*, Zagreb

Bilješka o autorici

Tea Jerić-Matejčić, prevoditeljica i amater-istraživač crikveničke kulturne baštine, osobito graditeljstva, u mirovini.

